Aşağıdaki Karakalpak Türkçesi metni okuyunuz, metnin transkripsiyonunu yapıp Türkiye Türkçesine aktarınız, cümleleri dilbilgisi bakımından (ses bilgisi, şekil bilgisi ve sözvarlığı) inceleyiniz.

Kaynak:

Karakalpak Folklorı, Karakalpak Halık Ertekleri, Tom I, Nökis 1977.

МУРАДЫНА ЖЕТКЕН АШЫҚЛАР

Бурынғы өткен заманда Туркстан деген бир шәҳәрде Әлимбет ҳәм Қәлимбет деген еки кембағал адамлар бар екен.

Олар күнин зордан көрип, бир күн тапса, бир күн таппай бираз жыл өмир сүрипти. Әлимбеттиң сын-сымбаты келискен Жәлимбет деген бир баласы, Қәлимбеттиң ай десе аўзы бар, күн десе көзи бар, сулыў Биймбисәнем атлы қызы бар екен.

Жәлимбет пенен Биймбисәнем бирге өсип, бир-биреўин оғада жақсы көреди екен.

Күнлерден бир күни олар үйлерине отын әкелиў ушын тоғайға барыпты. Күн жүдә ыссы, қуяш нурлары әлемди жарқыратып турған. Жән-жағында бүлбиллер сайрап, ҳәр түрли намаға салған. Жәлимбет Биймбисәнемниң айдай жамалына қараған сайын қарағысы келип, жақсы көргенликтен жүреги өртенип қоя берипти. Иштен суўық демин алып, қызға не дерин билмей лал болып бир заман турыпты. Есин жыйнап өзине келгеннен кейин Биймбисәнемниң қулағына мынадай деп сыбырлапты.

— Әй ашығым, мени бир мәртебе ғана сүйсең, дүньяда өзимди ең бахытлы адам деп есаплар едим.

— Сүйгеним, Жәлимбет, сени бир сүйиў ғана емес, сен ушын өмиримди бериўге таярман, бирақ ҳәзир емес.

— Неге бундай, дилбарым? — деп сорады Жәлимбет.

— Өзиң билесең ғой, бизиң елде ата-ананың рухсатысыз сүйиў қатаң уят, мени адам жиберип айттыр. Оннан кейин ҳәр күни сүйиссекте ҳеш ким ҳеш нәрсе айта алмайды,— дейди қыз. Булар отынларын алып болып, кеш болғанда үйлерине қайтады. Жәлимбет болса, үйине барыўдан Биймбисәнемниң үйине жаўшы жиберерин я жибермесин ойланып басын қатырады. «Қыздың әкеси қалың салса, қайдан таўып беремен, оннан да басқа шәҳәрге барып талап ислейин, дүньялы болып келген соң қызды айттырайын» деген шешимге келипти. Бул ойын Биймбисәнемге қалдырмастан айтыпты. Жигит ата-анасынан рухсат алып, қошласып узақ сапарға кетипти. Ол жол жүрипти, жол жүрсе де мол жүрипти. Бир шәҳәрге жақынлапты. Шәҳәрге жақын жерде бир үлкен бағдың үстинен шығыпты.

Жәлимбеттиң үйинен алып шыққан азығы таўсылып, оғада аш болады. Сол ўақта ол бағдың ишине нәзер салып қараса, қызарып писип турған алмаларды көрипти. Аш болып киятырған жигит буны көрип бағдың ийесинен рухсат сорамастан, бир тесик жер таўып бағқа кирипти де, бағдың ишиндеги алмалардан алып жей берипти. Тойғанынша жеп, шаршап келген адам, бағдың саясында уйықлап қалыпты. Бул бағ сол шәҳәрдиң патшасының қызыники екен. Патшаның қызы ҳәр ҳәптеде бир рет қасына қырқ қызын ертип, усы бағда сайранлап, қыдырып қайтатуғын еди. Қызлар бағды аралап жүрсе, алма ағашының астында бир мүсәпир, үсти-басы жыртық, жалаң аяқ бир жигит жатырғанын көрди. Патшаның қызы қасындағы қызларға жигитти оятыўды буйырды. Жигит орнынан турып жән-жағына қараса, айналасы толған перийзат. Бағдың ийесиниң усылар екенин айтпай ақ аңғарды. Патшаның қызы болса, Жәлимбеттиң сымбатын, түритүсин көриўден «бул жигитте бир нәтийже бар, тегин емес. Буның менен бир ақшам дәўран сүргенниң арманы жоқ» деп ойлады да, жигитке турған жерде ашық болып қалды. Ол жигитке қарап:

— Әй жигит, бул жерде неге жатырсаң, қайдан келдиң, ким боласаң? — деп сорады.

Жәлимбет қайдан келгенин, кәри не екенин қалдырмастан айтып берди. Патшаның қызы бул сөзди еситип, Жәлимбетти өзине ертип бағдың ишиндеги сарайына алып барып, оны жуўындырып, үстине жақсы кийимлер кийиндирди. Жәлимбет үстине кийим кийген соң бурынғыдан да бетер шырайланып кетти. Қыз жигитке бурынғыдан жети есе ашық болды. Бир майданның арасында Жәлимбет патшаның балаларындай ҳалға жетисти. Булар усы бағда бола берсин, ендиги сөзди патшадан еситесиз.

Бул шәҳәрдиң патшасы басқа бир шәҳәрдиң патшасы менен урысып атыр еди. Ол урыста қыздың әкеси жеңилип, сырттан келген душпанға бенде болып түсти. Қыз бағқа кеткен ўақытта душпанлар шәҳәрдиң тас-талқанын шығарған еди. Бул хабар қыздың да қулағына тийип, қасындағы қызларына қурал-жарақ таўып берди де, Жәлимбетке урысқа атланып баратырғанын хабарлады. Жигит те астына бир ат таўып алып, урыс майданына атланды, душпанлар менен табан тирескен урыс болды. Арадан үш күн өткенде патша-

ның қызы урыс майданында қаза тапты. Жәлимбеттиң денетула бойы жарадар болып, душпанлардың қолына бенде болып түсти. Патша оны апарып зинданына таслады. Бул зинданда жатып сүйгени Биибисәнемди ойлап, ишин әрман каплап, ыңылдап қайғылы намалардан айтып жата берди.

Ендиги сөзди Биибисәнемниң аўҳалынан еситиң. Қыз Жәлимбетти күтип, жолына айдай қарап жүре берди. Келетуғын ашығы болмады. Жолдан өткен кәрўан болса, ашығының хабарын сорамай қалған күни аз болды. Өтип баратырған кәрўанларға:

— Тоқта кәрўан, қай жақлардан келесең,
Бизиң ярдан қандай хабар бересең,
Хабар айтсаң Жәлимбеттей ярымнан,
Сүйинши алып мурадыңа жетесең.

деп қалатуғын еди. Арадан бир жыл өтти, еки жыл өтти, бирақ яры келмеди.

Бул шәҳәрдиң бир патшасы бар еди. Жасы да 60—70 лердиң шамасына келип қалып еди. Бир күни ол қус салып киятырса, дәрбент жолдың аўзында, «Жәлимбет ярым» деп сыңсып жылап отырған бир қыздың үстинен шықты. Патша қызды көрип, аңсары аўып коя берди. Ол Биибисәнемниң жанына келип:

— Не қылып отырған қызсаң, үйиң қай да? Кимниң қызысаң? — деп сорады. Биибисәнем бул кисиниң патша екенин танымады. Оған кимниң қызы екенин айтты да, бирақ неге жылап отырғанын айтпады.

Патша бул жерден шықты да тахтына барып, қасына ең жақсы көретуғын бир ўәзирин шақырып алып былай деди:

— Шәҳәрдиң шетинде Қәлимбет деген жарлы киси бар. Оның ай десе аўзы бар, күн десе көзи бар бир таўланған сулыў қызы бар. Соған өлермен ашық болып қалдым. Қасыңа еки жасаўылды ал да сол үйге барып қызын айттыр. Берсе қолынан, бермесе жолынан, тартып алып келиң! — деп буйырды.

Патша буйырған соң, ўәзирде жан барма, қасына еки жасаўылды ертти де, қыздың үйине барды. Қәлимбетке келген жумысларын айтты. Бирақ ол қызым биледи деп, биликти қызға берди. Биибисәнем келген қонақларға «жанымды ҳәзир алсаңыз да ондай ғаррыға тиймеймен. Маған патшалық керек емес. Патшаның қырқ қатынының үстине түскенен өлгеним абзал»,— деп жуўап берди. Бул сөзди еситип ўәзир қасындағы еки жасаўылға «қызды байлап алып жүриң!» деп буйрық берди.

Биибисәнемди шәҳәрге байлап апарып, патшаға тапсырды. Патша ашық ярының алдына келгенине қуўанып, оны өзиниң пинҳамы жайына киргизди де, сыртынан қулыпты урып қоя берди.

Биибисәнем жайдың ояқ-буяғына сер салды. Асылып өлейин деп ойлады. Бирақта тәўекелге салып, жайдың ишин карманып жүрип, бир пышақ таўып алды. Оны жеңиниң ишине жасырып отыра берди. Күн батып, геўгим түскен мәҳәлде патша жайға кирип келди. Қызға қол салып ойнай баслады. Биибисәнем де оған онша қарсылық ете коймады. Патшаның қыялы кем-кем бузыла берди, патша абайсыз турған ўақта Биибисәнем оның тап жүрегине пышақты қадады. Патша сес шығармастан жан тапсырды. Қыз патшаны өлтирип болып, не ислерин билмей, албырақлап қалды. Аяқ-қолының дәрманы да кетти. Жайдың есигин де илип, ҳәр түрли ойлардың басына барды, еркек кийим кийип, бул шәҳәрден басқа жаққа кетиў кереклиги ойына келди. Тап усылай ислеўге бел байлап, патшаның шешип қойған кийимлерин қолына алып, бир нәрсеге түйди. Патшаны да жайдың бир мүйешине жайғастырып. аўыр жатар ўақта жайдан сыртқа шықты. Жайды да жақсылап қулыплап, гилтин қалтасына салып алды. Сарайдан еплеп шығып, шәҳәрдиң сыртына барып, қолындағы еркек кийимлерди үстине кийип, жас жигит сыпатында болды да түни менен жол жүрип кете берди.

Таңның алдында Биибисәнем ушы-қыйыры жоқ бир тоғайлыққа дуўшар болды. Тоғайдың арасында баратырса, алдынан жалтылдаған оттың жарығы көринди. Ол не болса да бахтымнан көрейин деп, оттың жанына жақынлап барды. Барса алты адам ортаға от жағып гүрриңлесип отыр. Олардың биреўи:

— Пай, мына гилемди ап-аңсат ақ патшаның сарайынан урлап алдым аў, буны минип ертең палеңқй деген шәҳәрге барайық. Ол патшаның ғәзийнесинде түрли ҳасыл затлар бар қусайды,— дейди. Сонда турып биреўи:

— Ол гилемниң қандай қәсийети бар? — деп сорайды.

— Сорама, жора, буның үстине минип қай жерге апар десең, сол жерге алып барады,— дейди. Гилем урлаған қасындағыдан: — Сен не урладың?

— Мен мынаў тас табақты урладым. Буны алдыңа қойып не жеймен десең, айтқаныңды сол ўақытта орынлайды,— дейди табак урлаған. Тағы да ол басқаларына қарап:

— Сизлер не таўып келдиңиз? — деп сорады.

Олардан биреўи:

— Мен ийне таптым. Егерде ийне менен бир жаман көрген адамды түртсең, ол турған жеринде ҳайўанға айланып кетеди. Буның қәсийети усындай,— дейди.

Урылардың қалғанлары ҳеш нәрсе таба алмай, босқа келген еди. Биибисәнем урылардың бул сөзлериниң барлығын да еситеди ҳәм бир жыңғылдың тасасына жасырынып отыра береди.

Бир мәҳәллери урылар «Күн шығайын деп тур, жатайық», деп ҳәр қайсысы өзиниң отырған жеринде қыйсая кетти. Булар анық уйықлаған соң, Биибисәнем орнынан турды да, олардың жатырған жерине барып, гилемди, тас табақты алды. Ийне қаяқта екен деп қарап турса, бир урының жағасына қыстырыўлы тур екен. Оны да алып, гилемниң үстине тас табақты қойып, өзи минди де «Мени Жәлимбет жүрген қалаға апар» деп буйырды. Гилем бул сөзди айтып болыўдан аспанға көтерилди. Көзди ашып жумғанша, үлкен бир шәҳәрдиң қапталына келип түсти. Гилемди төрт бүклеп, тас табақты алдына қойып, «палаў жегим келди. палаў тайын бол» — деп еди, тас табақ толған, үстинде гөши бар палаў тайын болды. Палаўды тойғанынша жеп алды. Сонда да табақ орта болар емес. Бир ўақта қыз «тойдым» деп еди. Табақтағы палаў тартылып жоқ болды. Биибисәнем тас табақты гилемге орап, қолтығына ҳысты. Ийнени жағасына қыстырып, шәҳәрге кирип барды. Адам таң қаларлықтай үлкен шәҳәр екен. Сол күни базар екен. Бул шәҳәрдиң патшасының қызы қасына қаниэлерин ертип, базарлап жүр еди. Түри-түси, үстиндеги киййми ол елдиң адамына усамайтуғын бир шырайлы жигитти көрген патшаның қызы оған таң қалды. Оның қасына барып:

— Ҳәй жигит, қайсы елден келдиң, бизиң елдиң адамы емессең ғой, мен патшаның қызыман. Маған хызметкер боларсаң ба? — деп сорады. Биибисәнем патшаның қызына сыр бермей, «Мен Түркстаннан келип едим, талапкермен. Хызметке алсаң қайыл болайын» — деп жуўап берди. Оның бундағы мақсети патшаның қызының хызметинде жүрип, сүйген яры Жәлимбетти сол қаладан излеп таўып аларман деп ойлаған еди.

Биибисәнем патшаның қызының хызметинде бола берди. Қалада оның бармаған жери қалмады, бирақ та ҳеш жерден Жәлимбетти ушырата алмады. Ҳайран болып жүре берди.

Бир күни патша қызын шақырып алып:

— Қызым, зинданда бир батыр жатыр. Оны олжа етип алып едим. Хызметиңе берейин бе? — деп сорады. Патшаның қызы атасына ырза болып, ол жигитти хызметине алатуғын болды.

Ертеңине азанда қыздың сарайына баяғы олжа болған жигит әкелинди. Аяғына кисен салыўлы екен. Биибисәнем бул жигитти бирден таныды. «Сүйген ярым Жәлимбет бундай аўҳалға қалай ушырады екен» деп жүреги алып ушты. Жәлимбетти бул азаптан қутқарып алыўдың жолын ойлады. Жәлимбет Биибисәнемди танымады. Қыз жағасындағы ийнени қолына алып, ең дәслеп патшаның қызын түртип жиберди. Рас бир қаншық болып тура қалды. Жәлимбеттиң кейнинде жүрген еки жасаўыл буны абайламады. Қыз Жәлимбеттиң қасына барып, жасаўыллардан кисениниң гилтин сорады. Олар «гилт патшада, не жумысың бар» деп қызды түйгишлеп жиберди. Сол ўақта Биибисәнем қолындағы ийне менен жасаўылды түртип жибергени биреўи айғыр ешек, биреўи көпек болып тура қалды. Буны көрип турған Жәлимбет ҳайран болды. Қыз оған:

— Сен усы жерде тур, ҳеш жаққа кетпе. Мен патшаның сарайына киремен де шығаман, деп қыз патшаның сарайына қарай жуўырып кетти. Патшаның алдына барып:

— Тақсыр, тутқындағы жигиттиң аяғындағы кисениниң гилтин бериң, ол турысында хызмет ислей алмайды,— деди.

— Патша «гилт қалтамда, бирақ оны саған да, басқаға да бермеймен. Ол жигит солай азап көрип өлсин» — деп жуўап берди. Биибисәнем бул сөзди еситип, ебин таўып қолындағы ийне менен патшаны ҳәм қасындағы ҳәмелдарларын түртип-түртип жиберди. Сарайдың иши демниң арасында киснескен айғыр ат болып тура қалды. Биибисәнем патшаның қалтасынан гилтти алды. Патшадан ат түрине келген атты услап минип алды. Қосаққа тағы бир ат алып, Жәлимбеттиң қасына келип, оның аяғындағы кисенди ашты. Қосаққа алған атты Жәлимбетке берди. Қыз гилем менен тас табақты артына бөктерип, қаладан шығып жол тартты. Бир мезгил жол жүргеннен кейин қыз тоқтап атынан түсти. Жәлимбет те қыздың қасына барып отырды. Сол ўақта Биибисәнем, үстиндеги ер адамның киймин шешип, қуўанғанынан жылап жиберди.